

Литература

1. Финансовая грамотность населения: проблемы и перспективы / В. Г. Милославский, В. С. Герасимов, В. А. Транова [и др.]. — Текст: непосредственный // Молодой ученый. — 2016. — № 4 (108). — С. 452-456.

2. Ахметова, Р. Р. Проблемы учета и аудита денежных средств / Р. Р. Ахметова. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2019. — № 43 (281). — С. 156-158.

Гинятова К.К., 3 курс (академик Е.А.Бөкетов атындағы ҚарУ)
Ғылыми жетекшісі – э.ғ.м., аға оқытушы Темирбекова Л.А.

БАСҚАРУ ЕСЕБІНДЕГІ КАЛЬКУЛЯЦИЯДЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ МЕН РӨЛІ

Кез-келген адам немесе тұлға күнделікті өмірде «экономика», «нарық» деген терминдерді жиі естиді. Дегенмен бұл сөздердің мағынасын әрбіріміз өзінше ұғынып, түсінеміз. Дегенмен бұл ұғымдар қоғамда бір-біріне сәйкес сүре алмайды, бұл факт. Бүгінгі Қазақстанның экономикалық нарығындағы мені болашақ экономист ретінде алаңдатарлық дүние. Себебі нарық әлі де тұрақты және қауіпсіз емес, өзгерістер немесе жоспарланбаған әрекеттер болған кезде кәсіпкерлер қиыншылықтарға тап болады. Сондықтан да басқарушылық есепті кәсіпорындар үшін жүргізу маңызды. Оның көмегімен кәсіпорын көптеген жағдайлар мен жоғалтуларды болжап, алдын ала алады. Және болашақта мол пайдаға кенелу үшін, шығындарды азайту мен оңтайландыру үшін түрлі калькуляциялау амал-әдістерін қолданады. Калькуляциялау- басқарушылық есепте қолданылатын негізгі әдістердің бірі болып табылады.

Жалпы басқарушылық есептің негізі шамамен 19-ыншы ғасырда бастауын алды. Басқарушылық есеп- бұл басқару шешімдерін қабылдауға қажетті ұйымның және оның ішкі құрылымдық бөлімшелерінің экономикалық қызметі туралы ақпаратты жинау, тіркеу, жалпылау және ұсынудың реттелген жүйесі.

Жүйелі әрі нақты құрылған басқару есебі:

- кәсіпорындардың табысты қызметіне ықпал етеді;
- олардың стратегиялық дамуының жоғары қарқынын қамтамасыз етеді;
- менеджментке қажетті есептік және талдамалық ақпаратты жедел алуға мүмкіндік береді;
- шығындарды, коммерциялық қызметті басқару және жалпы басқаруды ұйымдастыру арқылы ұйымды бәсекелестік артықшылықтармен қамтамасыз етеді;
- кәсіпорын қызметінің әртүрлі түрлері мен бағыттарын құрылымдайды;
- әр түрлі құрылымдық бөлімшелердің қорытынды нәтижесіне салымды бағалауды қамтамасыз етеді.

Басқарушылық есептің бухгалтерлік есептен ерекшелігі- ол Заңдармен немесе белгілі бір үлгілермен шектелмеген есеп түр. Ол есеп шығармашылық

пен логика негізінде құрылады. Бухгалтер өзінің қалауы бойынша кез-келген әдіс-амалдарды пайдалана алады, ең басты қағидат- басқарушылық есептің пайдаланушыларына көрсеткіштердің нақты әрі түсінікті болу болып табылады.

Калькуляциялау құжат болып табылады. Нысанды әр кәсіпорын дербес бекітеді. Алайда, мазмұны өзгермейді: құжатта өнімді өндіруге немесе қызметтерді ұсынуға, сондай-ақ оларды сатуға арналған барлық шығындар көрсетілген. Құжаттағы ақпаратты қабылдау ыңғайлы болуы үшін ол бөлімдерге бөлінеді. Әрбір шығындар жеке топ шығыстарына жазылады. Мұндай құжатты жасау процесі калькуляциялау немесе есептеу деп аталады. Төрт әдістің бірін қолдана отырып, қаржылық шығындар анықталады. Бірақ есептеулерді бастамас бұрын есептеу объектісін анықтау керек. Бұл шығындар есептелетін тауар, қызмет немесе жартылай фабрика.

Есептеу және шығындарды белгілеу процесінде есептеу бірлігі ескеріледі. Оны компания немесе менеджер дербес анықтайды, өйткені ол өндіріс процесіне және орындалатын операцияларға байланысты. Есептеу бірлігі бухгалтерлік есепте ескерілетін табиғи бірлікке сәйкес келмеуі керек екенін есте ұстаған жөн. Мысалы, есепші құжаттамада өндірілген тауарлардың көлемін көрсеткен кезде, оларды килограммен жазады. Бірақ өндіріс үшін шығындарды есептеу кезінде тоннада немесе данада санау ыңғайлы.

Көбінесе кәсіпорындарда нормативтік калькуляциялау қолданылады. Мұндай жағдайда құжат әрбір күнтізбелік ай басталар алдында жасалады. Негізінде материалдарды жұмсау нормасы мен жеткізушілердің бағасы. Бірақ кейде шығындарды есептеудің басқа түрлері жүзеге асырылады:

- жоспарлы- негіз ретінде бірнеше ай алынады және кезеңге біріктіріледі. Мысалы, шикізаттың құны немесе өндіріс көлемі жылдың уақытына байланысты. Содан кейін компания нарықтық бағаларды түзету үшін кезең ішіндегі орташа шығындарды түсінуі керек;

- нақты- бухгалтерлік балансты қалыптастырғаннан кейін жүзеге асырылады. Ол өткен кезеңдегі нақты шығындарға негізделген. Бұл шығындар әлдеқайда дәлірек болады, өйткені есептеу кезінде барлық шығындар, соның ішінде жоспарланбаған шығындар ескеріледі.

Менің ойымша, ең жиі қолданылатын калькуляциялаудың әдісі- тапсырыстық. Тауарлар партиясының өзіндік құнын калькуляциялауды бірнеше бірдей бұйымдар жасауға тапсырыс ашқанда қолданады. Мұнда шығындар есебі арнайы тапсырыстың өзіндік құнын калькуляциялаудағыдай жүргізіледі. Өнімнің бір бірлігінің өзіндік құнын есептегенде жалпы шығындар сомасын бірлік санына бөледі. Мысалы, А компаниясы бойынша қарастыруға болады:

1. Контрактің жалпы құны анықталады – 5 000 000 тг.

2. Контракті орындаған кезде пайда болған жалпы шығындар мөлшері анықталады. Шығындар екі бөліктен тұрады:

- Нақты шығарылған шығындар – 2 200 000 тг.,

- контракті аяқтауға қажет болжамды болашақ шығындар – 1 100 000 тг.

Жиыны: $2\ 200\ 000 + 1\ 100\ 000 = 3\ 300\ 000$ тг.

3. Контракті бойынша пайда сомасы контрактің жалпы құны мен контракті орындауға кеткен жалпы шығындар мөлшері арасындағы айырмашылық түрінде анықталады – $4\ 000\ 000 - 3\ 300\ 000 = 700\ 000$ тг.

4. Тапсырылған жұмыстар бойынша алынған пайда сомасы мына формула бойынша есептеледі = (Есепті мерзім жұмыстарының құны : контрактің жалпы құны) × контракт бойынша болжамды пайда сомасы =
 $= (2\ 500\ 000 : 5\ 000\ 000) \times 900\ 000 = 450\ 000$ тг.

5. Есепті мерзімде танылатын пайда анықталады. Ол үшін 4 пунктте анықталған пайда сомасынан өткен мерзімдерде танылған пайда сомасы шығарылады. Өткен жылы танылған пайда 85 000 теңгені құрайды.

Есепті мерзімде танылған пайда $= 450\ 000 - 85\ 000 = 365\ 000$ тг.

Қорытындылай келе, өнімнің өзіндік құнын калькуляциялау мәліметтері өндірісті басқаруда бақылау үшін, рентабельділікті арттыру үшін, өзіндік құнды азайту резервтерін іздестіру үшін пайдаланылады.

Әдебиеттер

1. Тайгашинова К.Т., Жапбарханова М.С. Тереңдетілген басқарушылық есеп. Алматы, Экономика, 2009.

2. Назарова В.Л., Жапбарханова М.С., Фурсов Д.А., Фурсова С.Д. Басқару есебі. Оқулық – Алматы, Экономика, 2009.

3. Назарова В.Л. Шаруашылық жүргізуші субъектілердегі бухгалтерлік есеп. Оқулық – Алматы, Экономика, 2009.

4. Карпова Т.П. Управленческий учет: учебник - М.:ЮНИТИ, 2008.

5. Хорнгрен Ч.Т., Форстер Дж., бухгалтерский учет : управленческий аспект: пер. с англ/под ред. Я.В.Соколова.- М.:ЮНИТИ, 2008.

Касымова Н.А., 1 курс (академик Е.А. Бөкетов атындағы ҚарУ)

Ғылыми жетекші – PhD, қауымдастырылған профессор Ламбекова А.Н.

АУДИТТИҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ МЕН ДАМУ БОЛАШАҒЫ

Қазіргі уақытта кәсіпкер тек тәуекелден аулақ болу керек. Оны ең төменгі деңгейге дейін төмендетуге тырыса отырып, алдын ала білу керек. Ол үшін шаруашылық, құқықтық жұмыстарды, бухгалтерлік (қаржылық) есеп пен есептілікті дұрыс құрастыру арқылы қызметкерлердің де, жалпы кәсіпорынның да қызметіне тұрақты және уақтылы мониторинг жүргізу қажет.

Фирманың басқару процесі мен соған сәйкес ұйымдастырылған ішкі бақылау жүйесін бүкіл басқару жүйесінің тиімділігін бұзбай бір-бірінен бөлуге болмайды. Осыдан ішкі бақылау жүйесінің құрамдас бөлігі болып табылатын және оның құрамдас бөлігі болып табылатын тұрақты және тиімді элементтің қажеттілігі туындайды.

Осылайша, меншік иелері мен менеджерлерді оның барлық ішкі жүйелерінің жұмыс істеуі туралы қажетті ақпаратпен қамтамасыз етуге көмектесетін тиімді механизмнің рөлі ішкі аудит қызметі болып табылады.